

Plánovačka neboli Basoprojekt

Odborné vězeňské složky na Pankráci

ŠÁRKA KOUKALOVÁ

Vazební věznice v Praze na Pankráci nechvalně proslula jako popravistiště nacistické i komunistické diktatury. Méně už se ví, že zde také existovalo výzkumné a projektové pracoviště ministerstva vnitra (MV), kam byli soustředěni nespravedlivě odsouzení odborníci a vědci z různých oborů, aby pro stát vykonávali nucenou intelektuální práci. Již na počátku 50. let byla v rámci věznice zřízena složka projektantů a překladatelů. O poměrech v těchto útvarech dnes víme jen velmi málo. Plastičtější obraz si o nich můžeme udělat hlavně na základě dochovaných vzpomínek několika tehdejších vězňů. Ve vězeňském žargonu byly nazývány „Muklprojekt“, „Plánovačka“ nebo také „Basoprojekt“ či „Basaprojekt“.

Jedním z nejvýznamnějších vězňů pankráckého projektového oddělení byl slovenský architekt Eugen Kramár. Po odsouzení ve vykonstruovaném procesu strávil na Pankráci přibližně deset let a podal o nich svědectví ve svých vzpomínkách.¹ Projektová složka ministerstva vnitra se podle něj nacházela pod vězeňskou kaplí, která se využívala především jako tělocvična. V tomto oddělení komunistický režim postupně soustředil docenty, profesory, ministerské náměstky a jiné „otvorené hlavy“.

Kramár vzpomínal, že vše, co souviselo s tímto oddělením, bylo tajné, a bchaři tak do jeho prostor vcházeli jen s velkou ostražitostí. Vězni toho pochopitelně využívali. Když například chtěli získat aktuální politické zprávy pod záminkou získání důležitých údajů pro odbornou práci od lingvistů ze sousední složky, kteří se zabývali překlady patentů, bchaři jim kontakt s nimi do určité míry umožňovali. Kramár si také „pochvaloval“, že se svou skupinou mohl projektovat relativně po svém,

Eugen Kramár (1914-1996), zřejmě ve 40. letech 20. století, a jeho kniha, ve které zachytil své zkušenosti z vězení

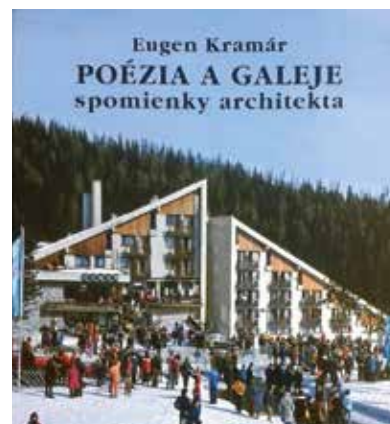
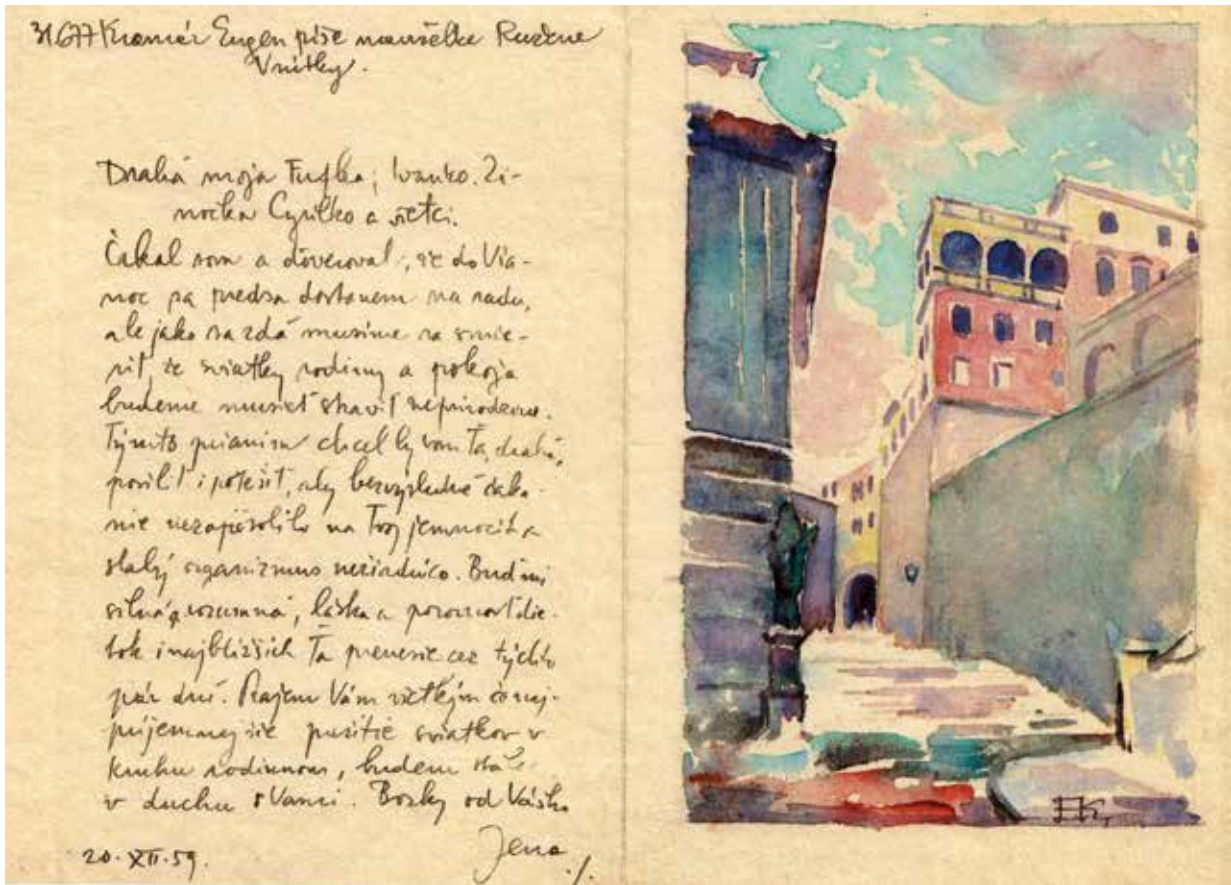

Foto: archiv Eugena Kramára

protože hlídači a správci věznice architektuře jen málo rozuměli, a při kontrolách jim tedy do práce nezasahovali. Volnou ruku jim nechávali i zprostředkovatelé projektů z ministerstva vnitra. Díky Kramárovu svědectví si přitom můžeme udělat představu, jak taková práce mohla vypadat. Po mnoha nepřilíš zajíma-

vých zadáních dostal po osmi letech věznění v roce 1957 úkol, který opět probudil jeho profesionální potěšení z práce. Šlo o projekt přestavby barnabitského kláštera v Praze na Hradčanech v reprezentativní objekt komunistické strany a vlády, který měl být využíván především pro zahraniční návštěvy. V historicky velmi

1 KRAMÁR, Eugen: *Poézia a galeje, spomienky architekta*. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2014, s. 53-59.

Dopis Eugena Kramára rodině z vězení z 20. 12. 1959 s motivem barnabitského kláštera v Praze

Repro: Poézia a galeje

hodnotném komplexu, rozvíjeném od rané gotiky přes renesanci a barok, pocítoval veľký hodnotový prísľub, ale aj zodpovednosť k objavovaniu historických hodnôt, čo vzbuzovalo v mojej duchovnej poloprázdnote vážna veľké tvorivé zanietenie. Kramár se snažil všetky nově objevené gotické prvky někdejšího kláštera v projektu plně rehabilitovat a uplatnit v rekonstruované stavbě. Podle svých slov se ale setkal se značnou nevolí bolševických politiků, ministra vnitra Rudolfa Baráka a místopředsedy vlády Václava Kopeckého, kteří historické prvky sakrální architektury žádali

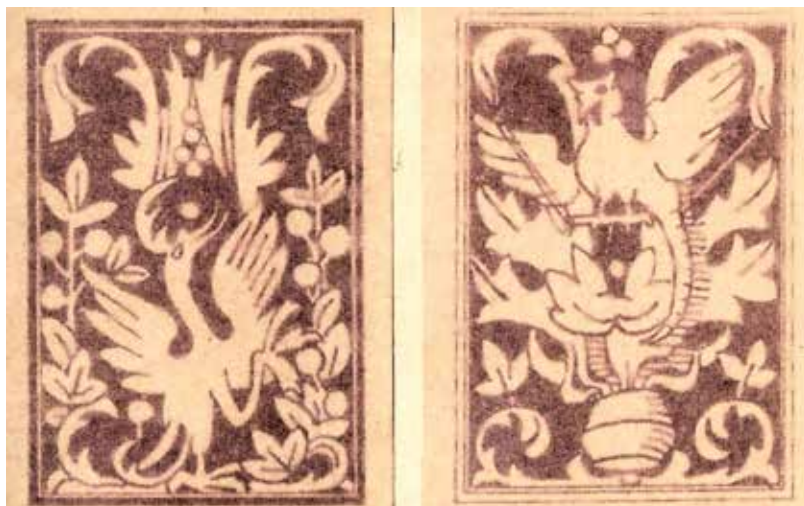
opět zadržít. Eugen Kramár i ostatní z vězeňské skupiny s tím nesouhlasili a dovolili si odporovat. A títo veľkí komunisti sa nechceli stretnúť so mnou, vyhýbali sa mi, ako ani ja som ich nehľadal. Hlavná vec, že to zostalo tak, ako som to navrhol.

Rehabilitaci celého objektu prováděl hospodářský a stavební útvar vězňů, což byli podle Eugena Kramára velmi kvalitní odborníci. On sám byl denně na staveništi a měl k tomu určeného vždy vlastního pištoľníka. Vyžádal si také přesun jinde drženeho vězně, architekta a historika architektury prof. Alfréda Piffľa do pankrácké

věznice, aby s rekonstrukcí pomohl. Piffľ vedle mnoha jiných prací například navrhoval a prováděl sgrafita na zdech barnabitského kláštera, kam údajně vkomponoval mezi lipové listy své vězeňské číslo „12“;² a vymohl si na tento projekt dalšího vězně, svého žáka Ing. arch. Ivana Masára. Keď sa o mne dozvedel, že som na Jáchymovsku, kde pod zemou na každom kroku číhala na človeka smrť, pokúsil sa u nadriadených vybaviť, aby som sa dostal do Prahy,³ vzpomínal později Masár. Takovým způsobem se třífila skupina odborníků, se kterými bylo jistě velmi přínosné spolupracovat.

2 JÚRKOVÁ, Hana: Alfréd Piffľ a jeho pôsobení na Ústecku (bakalářská práce). Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, katedra historie, Ústí nad Labem 1999.

3 Pozůstalost prof. Alfréda Piffľa, dopis Ing. arch. Ivana Masára synovi prof. Alfréda Piffľa ze 4. 3. 2011.

Motivy ze stropu v barnabitském klášteře určené pro sgrafita na nádvoří od Alfréda Piffila z jara a léta roku 1959

Foto: rodinná sbírka Alfréda Piffila

Jižní průčelí bývalého barnabitského klášteřa v Praze

Foto: Šárka Koukalová

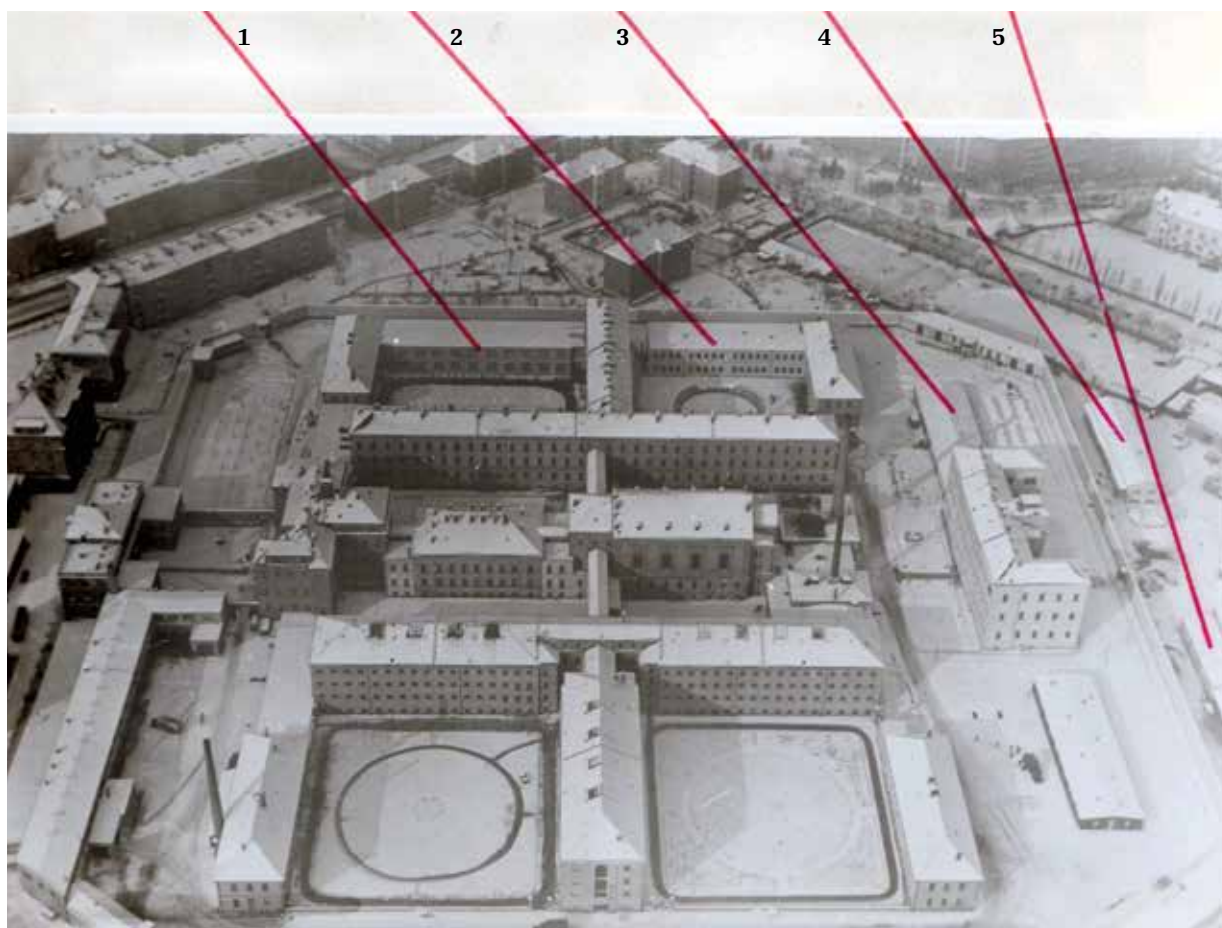
Práce ale měla v tzv. pankrácké Plánovačce i odvrácenou stránku. Po úspěšném dokončení stavby Kramár tehdy po devíti letech věznění podstoupil řízení o podmíněčném propuštění. Chvály se ale nedočkal, naopak si poněkolkáté vyslechl, že je *nebezpečný zločinec, neprevychovaný*, a dostal návdavkem ponižující úkol – v bývalém barnabitském klášteře, budově, která byla zrekonstruována podle jeho projektu, měl rozvěšovat obrazy zapůjčené z Národní galerie, čistit koberce a mýt podlahy. O tři měsíce později, 9. května 1960, byl propuštěn při Novotného amnestii.

Bohužel rozsáhlá dokumentace k rekonstrukci klášteřa, která nejspíš obsahuje i neocenitelné informace k dějinám památky, nebyla po revoluci nalezena. Ani v současnosti tak není Kramárovo jméno s rehabilitací klášteřa spojováno a není uváděno v odborných textech.

Vzácný sekundant František Wiendl

Také svědectví dnes již šestadešátiletého Františka Wiendla, kterého Eugen Kramár oslovoval ve vzpomínkách v souvislosti s obnovou klášteřa *vzácný moj sekundant*, potvrzuje, že před zřízením Technického ústavu nápravných zařízení na Pankráci fungovala složka projektantů ministerstva vnitra, kterou bachaři nazývali Plánovačka (šlo zřejmě o projekci hospodářské správy MV, která nebyla organizována a kontrolována Technickým byrem MV). Vedle architektů v ní působili i další odborníci ve stavebním oboru. V době, kdy Františka Wiendla převedli na Pankrác, tedy v létě 1956, bylo v Plánovačce asi 20 odborníků, v době největšího rozkvětu v roce 1959 pak asi 50 lidí. Už nebyli pod

Letecký pohled na pankráckou věznici v Praze, kde je číslem 1 označeno nově zbudované samostatné křídlo pro projektovou složku technického ústavu z druhé poloviny roku 1959. Číslem 2 je označeno křídlo dalších oddělení technického ústavu.

Foto: Kabinet dokumentace a historie VS ČR

vězeňskou kaplí, ale v jiném místě pankrácké věznice, a to ve druhém nebo třetím patře, kde bylo křídlo cel pro spaní a křídlo kancelářů a pracoven, s velkou a malou místností pro architekty. Měli zde mnohem lepší podmínky než ostatní vězni, kteří jejich věznění nazývali „zlatou klec“ (viz rozhovor s F. Wiendlem v tomto čísle revue *Paměť a dějiny*).

Spolu s Plánovačkou v Praze-Pančákovi od roku 1957 paralelně působil

také Technický ústav nápravných zařízení – pro jehož projektové oddělení se vžil název Basoprojekt⁴ –, který zde zahájil provoz s prvními deseti techniky v polovině února 1957. Podle Františka Wiendla v něm mohlo být následně soustředěno až 200 lidí.⁵ Děлил se na různé sekce (stavební projekce, strojírenská sekce, vývojové středisko apod.). Jak vyplývá z hodnocení práce ve vězeňských technických složkách, úspěšně bylo

hlavně strojírenské oddělení, například skupina Čeňka Ruska, odsouzeného za sabotáž na 12 let, který byl vedoucím jedné z projekčních skupin. Měl významný podíl na úspěšném provedení řady prací pro ministerstvo všeobecného strojírenství, spotřebního průmyslu a ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství.⁶ Tato skupina například zpracovala návrhy i výrobní dokumentaci na *komplexní mechanizaci výroby přesných odlitků*,

4 Původ slangového pojmenování Basoprojekt nebo Basoprojekt není zřejmý, sami vězni ani bachaři ho podle všeho nepoužívali. Název se ale objevil patrně již někdy v 60. letech 20. století, kdy se o vězeňské projektové složce začalo mezi lidmi více hovořit.

5 Uvedený počet je pouze orientační. Podle Františka Wiendla se o tomto množství lidí v technickém ústavu hovořilo mezi mukly ve vězení.

6 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra I. díl (A 2/1), inv. j. 1297, Zpráva o činnosti Technického byra a technických ústavů MV, 5. 2. 1959.

z nichž pět bylo uznáno k patentování a publikováno. Zpracovávaly se zde i projekty pro zahraniční zakázky, např. projekt hlubinné pece pro hutní základnu v Indii a projekty cementáren pro Egypt, Irák nebo Brazílii. Některé strojírenské projekty z 50. let byly nedávno nalezeny ve sklepení pankrácké věznice, v současné době je přebírá Národní archiv v Praze. Jde například o projekt počítačky mincí, který byl objednan Státní bankou československou v Praze.⁷

Promarněný čas Jiřího Vahaly

Podle vzpomínek pamětníků technického ústavu byli zpočátku vězni umísťováni v běžných celách a převáděni do pracovních cel. Jak uvedl Jiří Vahala, nespravedlivě odsouzený na šest let v rámci tzv. akce IPRA, vyrostl někdy v druhé polovině roku 1959 v rámci věznice samostatný pavilon, kam na jaře 1960 soustředili všechny profese z projektů.⁸ Postavili jeden blok, za dvorem směrem na severní stranu. Byla to jednoduchá stavba, s ústřední chodbou a po stranách s místnostmi velkými jako učebny. V pavilonu nás bylo na ložnici asi 30 lidí, a tedy asi 3–4 ložnice. Nikdy jsem nás nepočítal. Mohlo nás být tak 120 lidí. Přes chodbu byly 3–4 místnosti pro projektování, kde jsme měli rýsovací stoly.⁹ Vahala vzpomíná, že se zde pracovalo na mnoha projektech, například obytných domech pro policisty nebo na těžní věži do Ostravy. Z výpovědi Františka Wiendla i Jiřího Vahaly vyplývá, že

se v Plánovačce i v technickém ústavu zpracovávaly také projekty chat a hotelů pro zahraniční vládní hosty a nejvyšší komunistické funkcionáře u Orlické přehradě. Tyto projekty se dokončovaly v samostatném pavilonu technického ústavu (viz studie *Jinak lidu, jinak vládcům* v tomto čísle revue *Paměť a dějiny*).

Podle Jiřího Vahaly vězni v pavilonu přecházeli z ložnic přes chodbu do pracoven a tam projektovali. Podklady dostávali bez udání míst a bez vrstevnic. Na projektu pracoval vždy ten, kdo byl zrovna volný, a spolu s ním jej zpracovávali další vězni. Měli k dispozici elektrikáře, topenáře, podle typu zakázky. Práce na jednom projektu trvala i půl roku a déle. Vahala ve vzpomínkách zmiňuje, že nešlo o běžné vězení. *Představte si to třeba tak, jako bychom dostali zakázku stavět v Africe nějaké město – odjel jsem do Afriky, tady nechal rodinu a 6 let jsem je neviděl a tam dělal práci. [...] Nevypadalo to jako vězení, ale jako koncentrovaná projekční kancelář.*¹⁰ Někteří z těchto pracovníků mohli pod vězeňským dozorem pracovat i v terénu mimo věznici, a to jak v Plánovačce, tak v technickém ústavu. Podle paměti významného architekta Bedřicha Rozehnalá víme, že například vynikajícího pražského statika Františka Baumelta vozili Tatrrou „šestsettrojkou“ ke konzultacím přímo na Pražský hrad. Většina z projektů technického ústavu byly ale *takové běžné věci, které by architekt v normálním životě ani neprojektoval. V běžné praxi tyto práce dělala staveb-*

*ní firma, která měla své kresliče. Tak to jsme teď dělali ve vězení. Dnes již sedmadevadesátiletý Jiří Vahala s odstupem času vnímá tzv. Basoprojekt jako promarněný čas v mém nejlepší tvůrčím období. Teď se na to dívám ještě s ustálenějším dojmem, protože to byla lumpárna komunistů jednotlivců, kteří z toho jenom sami brali, bez ohledu na všechny ostatní.*¹¹

Slavné EXPO 1958 z Pankráce

Rozsah toho, co všechno může v souvislosti s tzv. Plánovačkou a Basoprojektem vyjít na světlo, ukazuje příklad jednoho notoricky známého projektu, o němž asi jen málokdo tuší, že byl připraven vězni, podle všeho právě z pankráckého stavebního pracoviště. Po skončení světové výstavy v Bruselu, legendárního EXPO 1958, kde Československo zazářilo vysokou úroveň architektury i umění a získalo řadu ocenění, bylo rozhodnuto, že úspěšný pavilon bude převezen do Prahy, do Letenských sadů, kde stojí dodnes. Projekt rekonstrukce a osazení výstavní haly a související restaurace do terénu zpracovávali pankráčtí vězni. Práce byla časově a technicky velmi náročná, neboť stavba musela být uvedena do provozu do dubna 1960. Na tomto projektu se za pár měsíců odpracovalo celkem 24 000 hodin.¹² Málokdo z historiků architektury, natož laiků tuší, že osud slavného bruselského pavilonu, který se stal symbolem nového směřování poválečné architektury, má toto temné pozadí. pd

7 KÝR, Aleš: Odborná činnost odsouzených v technických odděleních ministerstva vnitra. *Historická penologie*, 2010, roč. 8, č. 1, s. 49–58.

8 Výpověď Jiřího Vahaly potvrzuje také přísně tajná výroční zpráva Správy nápravných zařízení z roku 1960. *Kabinet dokumentace a historie Vězeňské stráže ČR, Činnost nápravných zařízení ministerstva vnitra republiky československé v roce 1959*. MV – Správa nápravných zařízení, Praha 1960 (interní zpráva označená „Přísně tajné“).

9 KOUKALOVÁ, Šárka: Architekti beze jména. Rozhovor s architektem Jiřím Vahalou o vězních tzv. Basoprojektu na Pankráci. *Zprávy památkové péče*, 2018, roč. 78, č. 6, s. 677–680.

10 Tamtéž.

11 Tamtéž.

12 *Kabinet dokumentace a historie Vězeňské stráže ČR, Činnost nápravných zařízení ministerstva vnitra republiky československé v roce 1959*. MV – Správa nápravných zařízení, Praha 1960.